

5. **Тверитнева Е. В.** Символика коллективного поведения: классическая теория и современность / Е. В. Тверитнева // Вестник МГУ. Сер. 18: Социология и политология. – 1999. – № 4. – С. 61–66.
6. **Третяк О. А.** Політична аргументація як засіб раціоналізації політичної комунікації / О. А. Третяк // Дис. ... канд. пол. наук: 23.00.01. – Дніпропетров. нац. ун-т. – Д., 2004. – 171 с.
7. **Щедрова Г. П.** Громадянське суспільство і демократична правова держава: проблеми взаємовпливу / Г. П. Щедрова. – К., 1994. – 51 с.
8. **Kamat S.** NGOs and the new democracy//Harvard International Review. – Vol. 25. – Is. 1. – P. 65–71.
9. **Panitch L., Swartz D.** The Assault on Trade Union Freedoms: From Wage Controls to Social Contract. – New York: Garamond Press, 1993. – 250 p.
10. **Pimlott B., Cook C.** Trade Unions in British Politics. – London: Longman Higher Education, 1982. – 312 p.
11. **Taylor A.** Trade Unions and Politics: A Comparative Introduction. – NY: Macmillan, 1989. – 227 p.

Надійшла до редколегії 14.12.09

УДК 321

І. Г. Алексєєнко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОНЯТТЯ «ФОРМА ПРАВЛІННЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Розкрито сутність та можливості поняття «форма правління» як інструменту дослідження сучасної політичної реальності. Визначено причини нинішнього зниження уваги до даного поняття, встановлено можливості його застосування у сучасній дослідницькій практиці, визначено основні методологічні засади його використання.

Ключові слова: форма поведінки, політична реальність, дослідницька практика, методологічні принципи.

Раскрыто сущность и возможности понятия «форма правления» как инструмента исследования современной политической реальности. Определено причины нынешнего уменьшения внимания к данному понятию, установлено возможности его приложения в современной исследовательской практике, определены основные методологические принципы его использования.

Ключевые слова: форма поведения, политическая реальность, исследовательская практика, методологические принципы.

Within the framework of this article essence and possibilities of concept «Form of rule» opens up as to the instrument of research of modern political reality. Reasons of the present diminishing of attention are determined to this concept; possibilities of his application are set in modern research practice, basic methodological principles of his use are determined.

Keywords: the form of behaviour, a political reality, research practice, methodological principles.

Поняття «форма правління» є одним з тих, які є найбільш примітивізованими та незаслужено забутими в політичних науках. Визначення форми правління в кожній з країн було зведено до вибору в рамках дихотомії – республіка та монархія, що зробило практично ідентичними такі, наприклад, країни як Туркменістан та Франція. Поруч з цим, або й завдяки цьому, поняття «форма правління» зникало як з наукового обігу, так і з освітнього. Науковці відмовлялися від нього як від засобу пошуку та дослідження саме через його уявну «примітивізованість», через те, що воно видавалося поняттям з обмеженою евристичністю, яке не дасть можливості отримати нові значні результати. Результатом стала практично повна відсутність присвячених цьому поняттю дисертаційних або докторських досліджень в Україні, або принаймні монографіях. У рамках політологічної освіти поняття «форма правління» використовувалося і ще використовується завдяки її наочності та чіткості результатів, оскільки дає чітке розрізнення між монархіями та республіками, але й в цій сфері дається взнаки поступове зниження уваги. Наприклад, в одному з кращих підручників з політології, що вийшов з друку в останні роки на просторах СНД – «Теорії політики» за редакцією Б. А. Ісаєва, окремих розділів чи взагалі ґрунтовні описання «форм правління» просто відсутні [1]. При тому, що політичним режимам, політичним системам і політичним процесам присвячено окремі розділи [1, с.110–126, 163–187, 274–290]. Очевидно частина політологів вважає, що про поняття «форми правління» вже можна забути і можна без нього обійтися як в наукових дослідженнях, так і в політико-освітніх процесах. Проте такий підхід ми вважаємо контпродуктивним, оскільки в рамках даної статті ставимо собі за мету розкрити сутність та можливості поняття «форма правління» як інструменту дослідження сучасної політичної реальності і досягти наступних завдань: визначити причини нинішнього зменшення уваги до даного поняття, встановити можливості його застосування у сучасній дослідницькій практиці, визначити основні методологічні підстави для цього.

Поняття «форми правління» є одним з перших теоретичних інструментів аналізу політики. Його використання походить ще від Геродота, Платона, Аристотеля, Полібія, які визначали, що вид і характер форми правління залежать від організації верховної влади в державі, або прямо з нею пов'язані. Використовуючи два критерії – кількість правителів та якість правління, або його спрямованість на досягнення загального блага, Аристотель та Полібій визначали шість різних форм правління. Слід зазначити, що робили вони це на базі обмеженого історичного досвіду та в умовах багато в чому уніфікованого цивілізаційного простору з чітким поділом на еллінський та варварський «світи». Тоді як сучасні дослідники, на базі незрівнянно більшого історичного досвіду, в умовах дуже різноманітного – за цивілізаційними, соціальними характеристиками, політичними практиками, воліють обходитись двома формами правління. Це можна пояснити достатньо легко – появою все нових понять та зростанням конкуренції. Такі поняття, як «політичний режим», «політичний процес», «політична система», були породженням сучасних

політичних наук, породженням XX століття і стали важливими конкурентами «формі правління». Первинно останнє поняття було гранично широким і включало в себе ті сфери аналізу, які пізніше захопили більш ефективні конкуренти. Їм вдалося «відокремити» від сфери аналізу «формами влади» свої власні предмети дослідження, перетворитися на більш спеціалізовані, більш детальні та «прискіпливі» поняття, відповідно – на більш ефективні та більш цікаві для дослідників. Таким чином, «форми влади», по-перше, втрачали «свій» предмет дослідження, відповідно ставали менш евристичними, менш результативними, менш цікавими, до того ж потребували постійного уточнення та переосмислення предмета дослідження.

По-друге, вони стали менш «цікавими» оскільки втратили своє етичне «навантаження». Зазначені вище Аристотель та Полібій ділили форми правління на правильні та неправильні, при цьому їх погляди відрізнялися. Пізніше подібний поділ здійснювали Макіавеллі, Монтеск'є та інші мислителі. Вони намагалися обґрунтувати правильність однієї чи одних з форм правління і неправильність іншої чи інших. Проте з часом переконливу перемогу здобула республіка, посилена ідеями представництва та демократії. Монархія поступово втрачала привабливість і моральний авторитет, позбавляючись своїх захисників та апологетів у наукових колах. Зрештою її було загнано до гетто «конституційності» та «парламентаризму» і встановився певний консенсус, який передбачав визнання «правильності» республіканської форми правління і припускав можливість існування конституційних та парламентських монархій як реліктів та спадку традицій. Захисники монархій просто зникли, що зменшило увагу до проблематики взагалі, розробка республіканської традиції також практично припинилася. Дискусії велися фактично довкола президентської, змішаної та парламентської республік, але градус їх ведення був низький і знижувався далі через конкуренцію все нових дослідницьких програм, з якими все більше перетинався предмет дослідження «форм правління» – теорія розподілу влад, системи стримувань та противаг і т. д. Все це вимагає від нас нового визначення поняття «форми правління» та предмета їх дослідження. Слід сказати, що в підсумку «форми правління» практично втратили статус політологічного поняття, однієї з категорій політичних наук, поступившись ним на користь теорії держави і права, конституційному праву. В рамках же теорії держави і права, в науці конституційного права все ще не вироблено загальноприйнятого поняття форми правління. Відсутні чітко встановлені критерії (ознаки) правління, що дозволяють відокремити одну форму від іншої, не визначений мінімально необхідний перелік структурних елементів даної дефініції, які б дали можливість чітко розмежувати об'єкт і предмет дослідження при розгляді форми правління в тій або іншій країні. Не з'ясовано, які ж сторони відносин — суто формальні або фактичні — слід брати за основу при виділенні і класифікації різних форм правління. Тим часом адекватне визначення змісту (структури) будь-якого поняття має першорядне значення як для проведення наукових досліджень, так і для практики. Подібний стан справ викликає необхідність звернутися до розгляду різних концепцій, що в тій чи іншій мірі зачіпають позначену проблему. Мабуть, сам складний

характер державно-правових явищ, які складають зміст форми правління, робить завдання по створенню оптимальної дефініції у край трудомістким. Крім того, перелік першоелементів визначення до цих пір є спірним.

Так, наприклад, А. А. Мішин вважає, що «характер форми правління, який існує в даній державі, залежить від організації верховної державної влади» і визначається «структурою і правовим положенням вищих органів державної влади» [2, с. 79]. Цілий ряд авторів уточнює, що організація верховної влади включає порядок утворення і організації вищих органів державної влади, їх взаємини один з одним і з населенням [3, с. 14]. Саме категорія форми правління дає відповідь на питання, кому в країні належить суверенітет, хто, тобто який орган, стоїть на чолі даної держави і який характер його взаємин з іншими вищими державними органами, а також між ними і населенням.

Деякі правознавці розуміють під формою правління організацію всієї державної влади [4, с. 595–596], тобто її організацію в цілому – зверху до низу і включають у вказану дефініцію, окрім найвищих органів держави, й інші державні органи [5, с. 121]. Слід також зазначити, що разом з традиційним терміном «форма правління» використовуються близькі за змістом, але все ж відмінні категорії: «система правління», що набула поширення в науковій літературі останніх років, а так само такі поняття, як «модель правління» і «інститут правління» [6, с. 511]. Поза сумнівом, що всі чотири терміни не є тотожними в буквальному розумінні слова, але проте в контексті вибраної теми можуть зіставлятися як такі, що позначають одне явище. Можна дійти висновку, що саме завдяки перерахованим обставинам такі дослідники як В. Чиркін і В. Протасов, взагалі відмовляються в окремих своїх роботах від намагання сформулювати поняття «державного правління» [7]. У цих випадках дослідники тільки аналізують окремі категорії, що структурують дане поняття. Проте наукова дефініція має першорядне значення як для цілей учбового процесу, так і для методології політичних досліджень в цілому. Відмова від наукового визначення неминуче веде до неймовірного ускладнення написаного. Тому саме визначення «форми правління» залишається важливим дослідницьким завданням, яке потребує свого нагального розв'язання.

Проте ця проблема на просторі СНД набуває не тільки теоретичного, але і першорядного практично-політичного значення. Від того, як організована і як реалізується державна влада, залежить ефективність державного керівництва, дієвість управління, престиж і стабільність уряду. Останнім часом виразно висвітилися багато актуальних проблем теорії і практики сучасного конституційного права, зокрема питання про форму правління в його різних варіантах. Це пов'язано перш за все з тим, що в сучасних умовах колишні градації, що склалися в XIX ст., змінюються, відбувається взаємне сприйняття, переплетення елементів різних форм, виникають змішані і «гібридні» форми правління, поширені, зокрема, й на просторі СНД. Створення таких форм відображає певні тенденції сучасного конституційного розвитку. В більшості випадків це явище має позитивний характер: воно сприяє підвищенню рівня керованості державою (у тих сферах, де таке підвищення відповідає інтересам суспільства). Але іноді, особливо, якщо в республіці спостерігаються і

набирають сили деякі монархічні риси, такі процеси набувають негативного характеру. Останнє пов'язане, зокрема, з появою суперпрезидентських і президентсько-монархічних республік з довічними і навіть спадковими президентами. В результаті виникають не просто змішані, а збочені державні форми, які потребують нагального вивчення і визначення динаміки їх розвитку і перспектив перетворень.

Крім того, окремі проблеми організації верховної влади в країнах СНД, статусу їх найвищих органів не вивчені достатньою мірою і мають здебільшого постановочний характер. У пострадянських державах і по теперішній час відбуваються процеси трансформації державного правління, і тому нерідкими є випадки зміни статусу найвищих органів державної влади, що веде до зміни і форми правління. Таким чином, колись сформульовані в їх відношенні висновки вимагають постійного осмислення і внесення відповідних уточнень.

Висновки.

Отже, основною підставою до зростання зацікавленості у використанні «форм правління» до аналізу сучасних політичних процесів є загальне наростаюче зацікавлення в представницькому правлінні та республіканській традиції. Здавалося, ця зацікавленість давно зникла, адже динаміка розвитку політичної думки протягом ХХ в. зводилася до стандартного викладу альтернативи між лібералізмом і марксизмом – двома основними силами, що визначали політичні баталії ХХ в. «Проте після 1989 року марксизм провалився як реалістична могутня альтернатива лібералізму, якщо, природно, недавні спроби відродження лівої думки не дадуть сильних результатів найближчим часом. І після зникнення марксизму з центру дебатів у політичній теорії увагу значного числа теоретиків привернула велика кількість праць, створених впродовж останніх 2 тис. років, які намагалися розповісти про вільний спосіб життя по-іншому, ніж лібералізм. Відтак, республіканська ідея стає після краху марксизму серйозною альтернативою інтелектуальному пануванню лібералізму. При цьому республіканізм, як і лібералізм, затверджує свободу окремої людини, і цим вони відрізняються від інших пропонованих альтернатив – різних версій націоналізму, релігійної або праворадикальної думки. Сучасна республіканська теорія дає багато аргументів на користь того, що загальна справа, об'єднуюча громадян у значущому для них спільному проєкті вільного життя, може бути реалістичною і осмисленою саме зараз». Останні десятиліття склався оновлений корпус уявлень про те, що таке республіканська ідея і якою може бути республіканська практика в ХХІ ст., які припускають і нове розуміння поняття «форма правління», нове ставлення до проблеми представництва, цього наріжного каменя сучасних республік. У своїй узагальнюючій книзі про більш ніж двотисячолітню історію республіканізму Ізольт Хонохан виділяє чотири ключові елементи республіканської традиції [10]. Згідно з Хоноханом, *res publica* припускає:

- а) реалізацію особливої концепції свободи;
- б) наявність у громадян того, що прийнято перекладати російською мовою термінами «гражданская доблесть» або «громадянська чеснота»;
- в) участь громадян у визначенні їх загальних умов життя і у відповідних спільних діях;

г) визнання суспільством значущості помітних індивідуальних внесків у загальну справу – як орієнтирів спільного осмисленого життя.

Щодо третього з цих пунктів, то він прямо стосується і передбачає звернення до проблеми «форм правління» і свідчить про відродження інтересу до цього поняття та поновлення його евристичного потенціалу.

Бібліографічні посилання

1. Теория политики: учебное пособие / под. ред. Б. А. Исаева. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с.
2. **Мишин А. А.** Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник / А. А. Мишин. – М.: Белые Альвы, 1996. – 400 с.
3. **Каинов В. И.** Президентская республика как форма правления / В. И. Каинов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 1995. – 20 с.
4. Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов / под общ. ред. В. С. Нересянца. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. 654 с.
5. **Якушин В. М.** Государство переходного типа. Вопросы теории / В. М. Якушин. – К.: Либідь, 1991. – 214 с.
6. Сахаров Н. А. Институт президентства в современном мире / Н. А. Сахаров. – М.: Юрид. лит., 1994. – 176 с.
7. Сравнительное конституционное право / Ред. коллегия А. И. Ковлер, В. Е. Чиркин, Ю. А. Юдин. – М.: Изд. фирма «Манускрипт», 1996. – 730 с.; Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства. Вопросы и ответы / В. Н. Протасов. – М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с.
8. **Хархордин О.** Что такое республиканская традиция? / О. Хархордин. – Режим доступа: // <http://www.polit.ru/lectures/2007/12/27/respublica.html>
9. Res publica: возрождение интереса // Неприкосновенный запас. – 2007. – № 5 (55). – С. 83–96.
10. **Honohan I.** Civic Republicanism. – London; N.Y.: Routledge, 2002. – 328 p.

Надійшла до редколегії 15.12.09

УДК 329

Т. В. Воронова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ ЯК ЧИННИК ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ

Розглянуто основа побудови іміджу політичної партії.

Ключові слова: імідж, політичний лідер, політичний імідж, політичні партії.

Рассмотрена основа формирования имиджа политической партии.

Ключевые слова: имидж, политический лидер, политический имидж, политические партии.

This article is devoted to the basics construction of the imidge of political party.

Keywords: image, the political leader, political image, political parties.

© Воронова Т. В., 2010